

1. Οι λαοί της Μεσοποταμίας

Στις ακτές της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου και στον ευρύτερο χώρο της Εγγύς Ανατολής εμφανίστηκαν και εξελίχθηκαν οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί. Η περιοχή των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη αποτέλεσε την κοιτίδα λαών – Σουμερίων, Ακκαδίων, Βαβυλωνίων, Ασσυρίων κ.ά. – που οργανώθηκαν στην αρχή σε πόλεις και στη συνέχεια σε μεγάλα γεωργικά κράτη. Η τυφλή υποταγή στον ηγεμόνα και ο φόβος που χαρακτήριζε τη σχέση τους με τους θεούς καθόρισε την ιστορική πορεία αυτών των λαών. Τα μεγάλα τους επιτεύγματα, που ήταν αποτέλεσμα σκληρής εργασίας, σκοπό είχαν να προβάλλουν το μεγαλείο των βασιλέων και των ποικίλων θεοτήτων. Η ανακάλυψη της γραφής και η ανάπτυξη των επιστημών βασίστηκαν σε πρακτικές γνώσεις που κατακτήθηκαν μέσα από την καθημερινή τους εργασία. Χωρίς αμφιβολία οι λαοί αυτοί συνέβαλαν με την πολιτιστική τους εξέλιξη στην πρόοδο της ανθρωπότητας.

1. Η περιοχή της Μεσοποταμίας

Στην Ασσυρία βρέχει λίγο κι αυτό το νερό τρέφει τη ρίζα του σιταριού. Ποτίζεται όμως με το νερό του ποταμού που δυναμώνει τα σπαρτά κι έτσι ωριμάζει το σιτάρι, όχι όπως στην Αίγυπτο, όπου ο Νείλος ανεβαίνει και ποτίζει τα χωράφια, αλλά με νερό που βγάζουν με το χέρι ή με γεράνια¹. Ολόκληρη η Βαβυλωνία, καθώς και η Αίγυπτος, είναι γεμάτη διώρυγες. Η μεγαλύτερη είναι πλωτή, με κατεύθυνση το σημείο όπου ανατέλλει ο ήλιος τον χειμώνα: πηγαίνει από τον Ευφράτη στον Τίγρη, στις όχθες του οποίου ήταν χτισμένη η Νινευί. Από τις χώρες που ξέρω είναι η ευφορότερη, τουλάχιστον για τα δημητριακά, γιατί τα άλλα δέντρα, συνιά, αμπέλι ή ελιά, ούτε δοκιμάζουν να τα καλλιεργήσουν. Αλλά για τα δημητριακά είναι τόσο πολύ καλή η γη, ώστε δίνει το ένα διακόσια και αν η σοδειά είναι εξαρκετική, το ένα τριακόσια.

1. γεράνι ή γεράνος: ανυψωτικό μηχανήμα.

Ηρόδοτος, Α, 193 μετ. Αγγ. Βλάχου, εκδ. Δ. Παπαδήμα.

1.1 Η χώρα

Μεσοποταμία ονομάστηκε για πρώτη φορά από τους αρχαίους Έλληνες η χώρα την οποία διαρρέουν δύο μεγάλοι ποταμοί ο Τίγρης – ανατολικά – και ο Ευφράτης – δυτικά. Με το όνομα αυτό οριοθετείται μια μεγάλη περιοχή που περιλαμβάνει τις κοιλάδες των δύο ποταμών και των παραποτάμων τους. Το μεγαλύτερο και σπουδαιότερο σε ό,τι αφορά την ιστορία τμήμα της χώρας αυτής βρίσκεται στο σημερινό κράτος του Ιράκ. Ο Τίγρης και ο Ευφράτης στην πορεία τους διακλαδίζονται σε παραποτάμους, ενώνονται όμως πριν από την έξοδό τους στον Περσικό κόλπο και σχηματίζουν μια ελώδη περιοχή μεγάλης έκτασης. Η βόρεια περιοχή της Μεσοποταμίας είναι ορεινή. Στη μέση και νότια Μεσοποταμία, το έδαφος, από το οποίο λείπει παντελώς η πέτρα, είναι αργιλώδες και άγονο. Η αυτοφύης βλάστηση περιοριζόταν, όπως και σήμερα, σε φοινικόδενδρα και καλαμοειδή που φύονται στις ελώδεις περιοχές. Ωστόσο, η άρδευση τη γης από τα νερά των ποταμών μετέβαλε τις άγονες εκτάσεις σε εύφορες για την παραγωγή σιτηρών¹. Το βόρειο τμήμα της Μεσοποταμίας οι Έλληνες το ονόμαζαν Ασσυρία, το κεντρικό και νότιο Βα-

Η αρχαία Μεσοποταμία

βυλωνία. Χρησιμοποιούσαν επίσης το όνομα Χαλδαία για να διακρίνουν το νότιο μέρος της χώρας.

1.2 Οικονομική, κοινωνική και πολιτική οργάνωση

Η οικονομία. Η Μεσοποταμία ήταν χώρα γεωργική. Η οικονομία της στηριζόταν στην καλλιέργεια της γης. Από την 4η χιλιετία π.Χ. οι Σουμεριοί, οι αρχαιότεροι κάτοικοι της περιοχής, υπό την επίβλεψη του κράτους είχαν ως κύρια ασχολία την άρδευση και την καλλιέργεια των χωραφιών. Η συστηματική ανάπτυξη της γεωργίας στη Μεσοποταμία επιτεύχθηκε μόνο μέσα από την ομαδική εργασία, καθώς η καλλιέργεια των άγονων εκτάσεων δεν ήταν εφικτή στο πλαίσιο της οικογενειακής γεωργικής οικονομίας. Έτσι εξασφαλίστηκε η πλούσια συγκομιδή κυρίως σιταριού και κριθαριού. Παράλληλα η εκτροφή μεγάλου αριθμού κοπαδιών εξασφάλιζε ποσότητες γάλακτος, βουτύρου και μαλλιού. Αρκετοί από τους κατοίκους των πόλεων ασχολήθηκαν με τη βιοτεχνία, η οποία είχε το χαρακτήρα οικοτεχνικής παραγωγής κυρίως υφανμάτων, έργων μικροτεχνίας και επίπλων από το ξύλο των φοινικόδενδρων. Η μεταλλοτεχνία ήταν ένας κλάδος που γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση. Η οργάνωση της παραγωγής του πρωτογενούς και δευτερογενούς τομέα της οικονομίας από την κεντρική εξουσία οδήγησε σε υπερπαραγωγή και α-

Άγαλμα του Γουνδέα, ηγεμόνα σουμερικής πόλης. (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

νταλλαγές. Έτσι αναπτύχθηκε το εμπόριο που βασιζόταν στην εξαγωγή του πλεονάσματος, ιδιαίτερα των γεωργικών και κτηνοτροφικών αγαθών και στην εισαγωγή πρώτων υλών, ιδιαίτερα μετάλλων. Καραβάνια διέσχισαν τη χώρα και εμπορικοί δρόμοι την ένωναν με τις ακτές της Μεσογείου και τις Ινδίες. Πιθανότατα εμπορικοί σταθμοί των λαών της Μεσοποταμίας λειτούργησαν σε πόλεις άλλων λαών.

Η κοινωνία. Την περίοδο που κυριάρχησαν οι Σουμεριοί, όπως έχουν αποδείξει νεότερες έρευνες, υπήρχε καθεστώς ατομικής ιδιοκτησίας. Αναμφίβολα το μεγαλύτερο μέρος της γης ανήκε στους ευγενείς και τους ιερείς. Τις μεγάλες εκτάσεις καλλιεργούσαν ελεύθεροι καλλιεργητές, που δεν είχαν δική τους ιδιοκτησία· ωστόσο, μέρος της γης ανήκε και σε πολίτες, που ήταν οργανωμένοι σε πατριαρχικές* οικογένειες και σε κοινότητες. Η γη αυτή περιερχόταν κληρονομικά στην κατοχή των πολιτών και μπορούσε να πουληθεί από τον αρχηγό της οικογένειας. Την κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας στις σουμερικές πόλεις κατείχε ο ηγεμόνας κάθε πόλης που θεωρούνταν και ως ο εκπρόσωπος του θεού στη γη.

Η δομή της κοινωνίας των λαών που κατοίκη-

Το «λάβαρο» της σουμερικής πόλης Ουρ. Παρουσιάζει σκηνές από τα ανάκτορα και τις καθημερινές ασχολίες των κατοίκων. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

σαν στην περιοχή μετά από τους Σουμεριους ήταν αποτέλεσμα της οργάνωσης ενός κράτους με **θεοκρατικό* χαρακτήρα**. Ο ανώτατος άρχοντας, ο βασιλιάς, θεωρούνταν θεός ή προσωποποίηση του θεού και η θρησκεία ασκούσε τεράστια επίδραση στις εκδηλώσεις της ζωής. Οι ευγενείς, δηλαδή η ανώτερη αυλική υπαλληλία και οι ιερείς, αποτελούσαν ιδιαίτερη τάξη. Στη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας βρίσκονταν οι ελεύθεροι πολίτες, γεωργοί, τεχνίτες κ.ά. Οι δούλοι ήταν κυρίως αιχμάλωτοι πολέμου αλλά και ελεύθεροι πολίτες που είχαν χάσει την ελευθερία τους λόγω χρεών.

Η πολιτική οργάνωση. Η πολιτική εξουσία κατά την περίοδο των Σουμεριών ήταν οργανωμένη στο πλαίσιο των πόλεων. Κάθε πόλη αποτελούσε ανεξάρτητο κράτος μαζί με τις κοινότητες που την περιέβαλλαν. Την εξουσία σε κάθε πόλη κατείχε ένας ηγεμόνας που θεωρούνταν εκπρόσωπος του θεού και ήταν παράλληλα αρχιερέας, δικαστής και αρχηγός του στρατού. Κυβερνούσε με τη βοήθεια των μελών της οικογένειάς του και του ιερατείου. Ανάλογη πολιτική εξουσία στις ιστορικές περιόδους που ακολούθησαν είχε ο βασιλιάς, όταν στη Μεσοποταμία συγκροτήθηκαν ενιαία και ισχυρά κράτη, όπως το Βαβυλωνιακό ή το Ασσυριακό.

1.3 Η ιστορία

Πηγές. Στις αρχές του 19ου αιώνα από τους λαούς που κατοίκησαν τη Μεσοποταμία δεν ήταν γνωστοί παρά μόνο οι Βαβυλώνιοι, οι Ασσύριοι και οι Χαλδαίοι, από τις λίγες και συγκεχυμένες πληροφορίες των ελληνικών, των εβραϊκών και αιγυπτιακών κειμένων, ενώ οι Σουμεριοί, οι Ακκάδιοι, οι Ελαμίτες, οι Κασσίτες και άλλοι λαοί της περιοχής ήταν άγνωστοι. Οι πρώτες όμως συστηματικές ανασκαφές και η αποκρυπτογράφηση της σφηνοειδούς γραφής άνοιξαν νέους ορίζοντες για την έρευνα και την ιστορία, διαμορφώνοντας έναν ιδιαίτερο επιστημονικό κλάδο την Ασσυριολογία.

Η προϊστορία. Την 7η χιλιετία π.Χ. στις βόρει-

2. Η περιγραφή ενός βαθμιδοτού οικοδομήματος, ενός ζιγκουράτ

Στη μέση του ιερού ήταν χτισμένος γερός πύργος με πλάτος και μήκος ένα στάδιο. Επάνω σ' αυτόν τον πύργο ήταν χτισμένος άλλος, κι επάνω του άλλος, ως τους οκτώ. Για ν' ανεβεί κανείς, υπάρχει εξωτερική κυκλική ανάβαση, που συνδέει όλους τους πύργους. Κάπου στη μέση περίπου της διαδρομής υπάρχει ένα πλατύσκαλο και καθίσματα για να ξεκουράζονται όσοι ανεβαίνουν. Στον τελευταίο πύργο υπάρχει μεγάλος ναός και μέσα στο ναό ένα κρεβάτι μεγάλο και κοντά του στρωμένο ένα χρυσό τραπέζι. Άγαλμα κανένα δεν υπάρχει, και κανένας άνθρωπος δεν επιτρέπεται να περάσει εκεί τη νύχτα, εκτός μόνο από μια γυναίκα ντόπια, που διάλεξε ο θεός απ' όλες, όπως λένε οι Χαλδαίοι, οι ιερείς αυτού του θεού.

Ηρόδοτος, Α, 182
μετ. Αγγ. Βλάχου.

Σχεδιαστική αναπαράσταση ενός ζιγκουράτ

Σφραγιδोकύλινδρος* από λάπις λάζουλι* της Ακκαδικής περιόδου. Φέρει παράσταση αγώνα ενός ήρωα με ζώα. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

Ανάγλυφη παράσταση ήρωα-θεού που αντιτίθεται με τον Γκιλγκαμές. Από το ανάκτορο του Σαργκόν Β'.

ες περιοχές της Μεσοποταμίας φαίνεται ότι δημιουργούνται οι προϋποθέσεις μετασχηματισμού στον τρόπο ζωής του ανθρώπου: από το κυνήγι και τη συλλογή των καρπών – *θηρευτικό* ή συλλεκτικό στάδιο οικονομίας* – ο άνθρωπος περνά στη συλλογική ζωή, τη μόνιμη κατοίκηση και την καλλιέργεια της γης – *παραγωγικό στάδιο*. Την 5η χιλιετία π.Χ. στις νότιες περιοχές η γεωργική παραγωγή ήταν ευκολότερη, αφού η συλλογική ζωή και η φύση της χώρας δημιουργούσαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις. Έτσι στη Μεσοποταμία συντελέστηκε για πρώτη φορά το μεγάλο επίτευγμα της κοινωνικής και οικονομικής εξέλιξης του ανθρώπου. Στο χώρο αυτό ο άνθρωπος πέρασε στο παραγωγικό στάδιο και στην οργάνωση της παραγωγής του.

Οι Σουμέριοι. Την 4η χιλιετία π.Χ. στην περιοχή της Χαλδαίας η ζωή οργανώνεται συστηματικά με την άφιξη ενός δημιουργικού λαού, των Σουμερίων. Σχετικά με την προέλευσή τους η επιστημονική έρευνα δεν έχει δώσει ακόμα πειστική απάντηση. Στα μέσα περίπου της χιλιετίας οι Σουμέριοι οργανώνονται σε πόλεις οι οποίες διακοσμούνται με μεγάλα ανάκτορα, με πρωτότυπους ναούς, τα *ζιγκουράτ*², και οχυρώνονται με ισχυρά τείχη. Η καθεμιά λειτουργεί ως κέντρο της γύρω περιοχής, η οποία περιλαμβάνει σημαντικό αριθμό οικισμών. Η πολιτική τους οργάνωση σε ανεξάρτητες πόλεις παρουσιάζει αναλογίες με την πολιτική συγκρότηση που δημιουργήθηκε αργότερα στην αρχαία Ελλάδα. Οι Σουμέριοι, παρά τις αντίξοες συνθήκες, κατόρθωσαν να βελτιώσουν τους όρους ζωής τους και να συμβάλουν στην εξέλιξη του πολιτισμού. Ανακάλυψαν τον τροχό και τον χρησιμοποίησαν για την άρδευση της γης, την κατασκευή του άρματος και σε άλλες δραστηριότητες της καθημερινής ζωής. Προχώρησαν στον υπολογισμό των καλλιεργήσιμων εκτάσεων. Βελτίωσαν τον τρόπο καλλιέργειας με τη χρήση μεταλλικών εργαλείων και την τελειοποίηση του αρότρου. Παράλληλα, επιδόθηκαν και στον τομέα της κτηνοτροφίας· πρώτοι

αυτοί κατόρθωσαν να επιτύχουν την αποβουτύρωση του γάλακτος. Στην κατασκευή των κτηρίων, εξαιτίας της έλλειψης ξυλείας και πέτρας, χρησιμοποίησαν τον άργιλο που διέθετε σε αφθονία η χώρα. Έτσι επινόησαν τη χρήση της ψημένης στον ήλιο πλίνθου ως οικοδομικό υλικό. Από το ίδιο αυτό υλικό κατασκεύαζαν πήλινες πινακίδες που τις χρησιμοποιούσαν ως γραφική ύλη. Οι ανασκαφές στις σουμερικές πόλεις έχουν φέρει στο φως χιλιάδες πινακίδες, γραμμένες με σφηνοειδείς χαρακτήρες. Η έλλειψη πρώτων υλών και ιδιαίτερα μετάλλων οδήγησε τους Σουμέριους έξω από τα όρια της χώρας τους. Ανέπτυξαν εμπορικές σχέσεις με άλλους λαούς – στον Καύκασο, τη Μ. Ασία, τις Ινδίες – και για να διευκολύνουν τις συναλλαγές τους επινόησαν ορισμένα μέτρα και τα πρώτα νομίσματα, ράβδους χρυσού και ασημιού ή δαχτυλίδια. Οι μεταλλικές ράβδοι και τα δαχτυλίδια σφραγίζονταν, πράγμα που αποτελούσε εγγύηση για την ποιότητα και την ποσότητα του μετάλλου τους.

Οι Ακκάδιοι. Την 3η χιλιετία π.Χ. τα πρώτα φύλα σημιτικής* καταγωγής ήρθαν στη Μεσοποταμία πιθανότατα από τις ερήμους της Αραβίας. Εγκαταστάθηκαν στις βόρειες περιοχές της Χαλδαίας, όπου ίδρυσαν δικές τους πόλεις. Δεν άργησαν όμως να συγκρουστούν με τους Σουμέριους. Οι εισβολείς, με αρχηγό τον Σαργκόν Α', κατόρθωσαν να κυριαρχήσουν και να ιδρύσουν το πρώτο μεγάλο βασίλειο στη Μεσοποταμία με πρωτεύουσα την πόλη Ακκάδ (περίπου το 2350 π.Χ.). Έτσι οι Ακκάδιοι, όπως ονομάστηκαν από τους ιστορικούς τα πρώτα σημιτικά φύλα, γίνονται οι άμεσοι διάδοχοι και συνεχιστές του πολιτισμού των Σουμερίων. Τους επόμενους αιώνες ήρθαν στην περιοχή και άλλα σημιτικά φύλα.

Το Αρχαίο Βαβυλωνιακό κράτος. Το 18ο αι. π.Χ. οι σημιτικοί λαοί της Μεσοποταμίας εισήλθαν σε περίοδο μεγάλης ακμής. Το γεγονός αυτό οφείλεται στον Χαμμουραμί, ένα σπουδαίο ηγεμόνα που κατόρθωσε να ενώσει όλους τους λαούς της περιοχής σε ενιαίο κράτος με πρωτεύου-

Στήλη από βασάλτη* με τη νομοθεσία του Χαμμουραμί. Στην κορυφή της στήλης παράσταση του βασιλιά Χαμμουραμί που στέκεται όρθιος μπροστά από το θεό Σαμάς. (Παρίσι, Μουσείο Λούβρου)

3. Οι νόμοι του Χαμουραμί

«Εγώ ο Χαμουραμί, είμαι ο βασιλιάς της δικαιοσύνης, στον οποίο ο Σαμάς εμπιστεύθηκε το νόμο. Τα λόγια μου είναι διαταγές· οι πράξεις μου δεν έχουν τις όμοιές τους· χωρίς σημασία είναι μόνο για τους ανόητους...

Εάν ένας ευγενής βγάλει το μάτι ενός μέλους της αριστοκρατίας, να του βγάλουν το μάτι.

Εάν ένας ευγενής σπάσει το κόκαλο ενός άλλου ευγενούς, να του σπάσουν το κόκαλο.

Εάν ο ταύρος ενός ευγενούς είναι φονιάς, και εάν οι αρχές της πόλης έχουν γνωστοποιήσει σε αυτόν ότι ο ταύρος του είναι φονιάς, αλλά αυτός δεν κάλυψε τα κέρατα του ζώου ούτε το έδεσε, εάν αυτό το ζώο σκοτώσει ένα μέλος της αριστοκρατίας, τότε ο ευγενής θα πληρώσει μισή μνα* ασημιού. (αποσπάσματα)

4. Η πόλη της Βαβυλώνας

Έτσι, λοιπόν, τειχίστηκε η Βαβυλώνα που είναι δύο τμήματα, γιατί στη μέση της περνάει ποταμός, που ονομάζεται Ευφράτης. Έρχεται από την Αρμενία, είναι μεγάλος, βαθύς, έχει ορμητικό ρεύμα και εκβάλλει στην Ερυθρά θάλασσα. Από την κάθε μεριά της πολιτείας το τείχος, κάνοντας μια γωνιά, φτάνει ως την όχθη του ποταμού. Από εκεί ξεκινάει άλλο τείχος, από οπτές πλίνθους, που ακολουθεί την όχθη του ποταμού. Η πολιτεία έχει σπίτια με τρία και τέσσερα πατώματα και τη διασχίζουν ίσοι δρόμοι, που είναι παράλληλοι με τον ποταμό ή εγκάρσιοι. Εκεί που κατέληγε καθένας από τους δρόμους αυτούς, στην ξερολιθιά κοντά στον ποταμό, υπήρχαν μικρές πύλες, όσες και τα δρομάκια. Ήταν μάλιστα χάλκινες και έβγαζαν στο ποτάμι.

Ηρόδοτος, Α, 180
μετ. Αγγ. Βλάχου.

σα τη Βαβυλώνα, την πρώτη μεγαλούπολη της ιστορίας. Ο Χαμουραμί κυβέρνησε το μεγάλο κράτος του ως απόλυτος μονάρχης. Το οργάνωσε διοικητικά και παραχώρησε στους υπηκόους του νομοθεσία³. Αυτή την εποχή γράφτηκε και το πρώτο λογοτεχνικό έργο, το «έπος του Γιλγκαμές». Την ακμή του αρχαίου Βαβυλωνιακού κράτους ακολούθησε περίοδος συνεχών ταραχών από το 16ο αι. π.Χ. μέχρι το 12ο αι. π.Χ., που οφείλονται στις εισβολές άλλων λαών, όπως των Χετταίων, των Κασσιτών κ.ά.

Οι Ασύριοι. Στα μέσα του 12ου αι. π.Χ. κυριάρχησε τελικά ένας λαός που κατοικούσε τις ορεινές βόρειες περιοχές της Μεσοποταμίας, οι Ασύριοι. Πρόκειται για λαό σκληροτράχηλο και πολεμικό. Επικράτησαν μέχρι τα τέλη του 7ου αι. π.Χ. σ' ολόκληρη τη Μεσοποταμία, επεκτείνοντας τις κατακτήσεις τους ανατολικά στην περιοχή του Ελάμ και δυτικά στη Συρία μέχρι και την Αίγυπτο. Στο απόγειο της δύναμής τους έφθασαν τον 7ο αι. π.Χ., όταν βασιλιάς ήταν ο Ασσυρμπανιπάλ και πρωτεύουσα του κράτους η Νινευί.

Το Νέο Βαβυλωνιακό κράτος. Το 612 π.Χ. οι υποτελείς λαοί ξεσηκώθηκαν. Οι Βαβυλώνιοι με συμμάχους τους Μήδους – κατοίκους του Β. Ιράν – κατέλαβαν τη Νινευί και την κατέστρεψαν. Πρωτεύουσα του νέου Βαβυλωνιακού κράτους έγινε πάλι η Βαβυλώνα που διακοσμήθηκε με μεγάλα και εντυπωσιακά κτήρια, όπως «οι κρεμαστοί κήποι», ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου⁴. Σε μεγάλη ακμή έφτασε το Βαβυλωνιακό κράτος, όταν βασιλιάς του ήταν ο Ναβουχοδονόσορ. Αυτός επέκτεινε την εξουσία του μέχρι τις ακτές της Μεσογείου, κυριεύσε την Ιερουσαλήμ (587 π.Χ.) και έσυρε τους Εβραίους στη «βαβυλώνια αιχμαλωσία».

Η ξένη κατάκτηση. Το 538 π.Χ. το νέο Βαβυλωνιακό κράτος καταλύθηκε από τον Κύρο Β', το βασιλιά των Περσών. Έκτοτε ολόκληρη η Μεσοποταμία αποτέλεσε τμήμα της περσικής αυτοκρατορίας μέχρι και την κατάκτησή της από το Μ. Αλέξανδρο (330 π.Χ.).

1.4 Ο πολιτισμός

Η θρησκεία. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις των Σουμερίων κάθε πόλη ανήκε σ' ένα θεό. Ο θεός-προστάτης της πόλης κατοικούσε στο μικρό ναό στην κορυφή ενός μεγάλου οικοδομήματος που έμοιαζε με βαθμιδωτή πυραμίδα, το **ζιγκουράτ**. Το ιερό αυτό δεν ήταν μόνο τόπος λατρείας και κατοικίας του θεού αλλά παράλληλα κέντρο πολλών άλλων δραστηριοτήτων, όπως διοικητήριο, θησαυροφυλάκιο, αποθήκη εμπορευμάτων κ.ά. Όταν κάποια από τις πόλεις αποκτούσε δύναμη μεγαλύτερη από τις άλλες, τότε προσπαθούσε να επιβάλει και τη λατρεία του δικού της θεού. Οι αντιλήψεις αυτές υιοθετήθηκαν και από τα σημιτικά φύλα που κατέκλυσαν τη Μεσοποταμία μετά τους Σουμερίους. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι στην περίοδο του αρχαίου Βαβυλωνιακού κράτους ο σημαντικότερος θεός ήταν ο Μαρντούκ, ο θεός-προστάτης της Βαβυλώνας και την εποχή των Ασσυρίων ήταν ο Ασσύρ, ο πολεμικός θεός-προστάτης της Νινευί.

Από τις θρησκευτικές δοξασίες των λαών της Μεσοποταμίας σημαντική ήταν η αντίληψη ότι η μοίρα των ανθρώπων καθορίζεται από τη θέση των αστερών στον ουρανό κατά την ώρα της γέννησής τους, όπως και η ιδέα της τιμωρίας των αμαρτωλών ανθρώπων από τους θεούς. Έτσι διατηρήθηκε έντονος ο μύθος του Κατακλυσμού στη μνήμη των λαών της Μεσοποταμίας. Όλοι οι άνθρωποι, ακόμα και οι ηγεμόνες, ζητούσαν με τη μεσολάβηση των ιερέων την εύνοια των θεών.

Η γραφή. Οι Σουμερίοι την 4η χιλιετία π.Χ. πρώτοι χρησιμοποίησαν γραφή με χαρακτήρες που μοιάζουν με σφήνες. Η σφηνοειδής γραφή είναι ένα επίτευγμά τους, το οποίο υιοθέτησαν στη συνέχεια και άλλοι λαοί της Εγγύς Ανατολής, όπως οι Ακκάδιοι, οι Ελαμίτες, οι Χετταίοι, οι Ασύριοι, οι Πέρσες κ.ά. Η γραφή αυτή αποκρυπτογραφήθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα από το Γερμανό Grotefend και τον Άγγλο Rawlinson.

Οι επιστήμες. Η ανάγκη άρδευσης και καλλιέργειας των χωραφιών οδήγησε σε εμπειρικές γνώσεις χωρομετρίας, γεωμετρίας και αριθμητικής. Οι

Πήλινη πινακίδα που φέρει διοικητικό κείμενο γραμμένο με στοιχεία μιας πρώιμης σφηνοειδούς γραφής. Είναι φανερό ότι πολλά στοιχεία δηλώνουν τη διαμόρφωση της σφηνοειδούς από την εξέλιξη ι-δεογραμμάτων.

(Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο)

Λεπτομέρεια από ανάγλυφη διακόσμηση του ανακτόρου της Νινευί

5. Το έπος του Γκιλγκαμές Ο κατακλυσμός

.....
Άντρα του Σουρουπλάκ, γιε του
Ούμπαρ-Τούτου,
Γκρέμισε το σπίτι σου, σκάρωσ'
ένα καράβι,
Τα υπάρχοντά σου άφησε και τη
ζωή κινήγησε,
Αρνήσου τ' αγαθά και τις ζωές
μονάχα πλασμάτων πάρε.
Του καραβιού που θα σκαρώσεις
Να 'χουν οι διαστάσεις συμμε-
τρία,
.....
Σαν χάραζε η αυγή,
Ο κόσμος γύρω μου μαζεύτηκε.
Ο μαραγκός έφερε το τσεκούρι
του
Κι ο μάστορας του καλαμιού την
πέτρα
Οι άντρες...
.....
Τα παιδιά κουβάλησαν την πίσ-
σα,
Οι αδύναμοι ό,τι άλλα χρειαζό-
ταν.
Την πέμπτη μέρα το σχήμα του έ-
φτιασα
.....
'Οτ' είχα πάνω φόρτωσα,
'Οτ' ασήμι είχα πάνω το φόρτω-
σα,
'Οτι χρυσάφι είχα πάνω το φόρ-
τωσα,
'Όσα είχα ζωντανά πάνω τα φόρ-
τωσα,
'Όλη την οικογένεια, τους συγγε-
νείς έβαλα στο καράβι,
Τα ζώα των αγρών, τ' αγρίμια
των βουνών
και τους τεχνίτες όλους.
.....
Έξι μέρες και επτά νύχτες
Φυσά ο αέρας της πλημμύρας κι
η θύελλα τη γη σαρώνει.
Σαν έφτασε η έβδομη ημέρα
Η θύελλα και η πλημμύρα,

θησκευτικές δοξασίες ήταν η αρχή ώστε οι ιε-
ρείς – **μάγοι** – να ασχοληθούν με την αστρολογία
και στη συνέχεια με την αστρονομία. Μελέτησαν
τις φάσεις της σελήνης, χώρισαν το έτος σε δώδε-
κα σεληνιακούς μήνες και το μήνα σε τέσσερις ε-
βδομάδες. Διαίρεσαν τον ημερήσιο χρόνο σε ώ-
ρες με τη χρήση του ηλιακού ρολογιού και προσ-
διόρισαν πολλές εκλείψεις του ήλιου και της σε-
λήνης. Η μεσολάβηση των ιερέων στους θεούς
για την αντιμετώπιση των ασθενειών συνέβαλε
στην ανάπτυξη πρακτικών γνώσεων φαρμακευ-
τικής και ιατρικής.

Η νομοθεσία. Οι νόμοι του Χαμμουραπί που
είχαν δεχθεί την επίδραση σουμερικών νόμων, α-
φορούσαν τις οικογενειακές σχέσεις, τις γεωργι-
κές εργασίες, τη στρατιωτική οργάνωση και το ε-
μπόριο. Αποτελούν την πρώτη προσπάθεια κωδι-
κοποίησης άγραφου δικαίου και σταθμό στην
οργάνωση της κοινωνικής ζωής. Σώθηκαν μέχρι
τις ημέρες μας χαραγμένοι σε μια στήλη που σή-
μερα βρίσκεται στο μουσείο του Λούβρου. (βλ.
εικ., σ. 15)

Τα γράμματα. Το σημαντικότερο λογοτεχνικό
έργο ήταν το επικό ποίημα «Γκιλγκαμές». Διερευ-
νά τη σημασία της ζωής και του θανάτου, εκφρά-
ζει τους φόβους και τις φιλοδοξίες του ανθρώπου
και προβάλλει τη δύναμη της νόησης και του πο-
λιτισμού. Από τη μεσοποταμιακή λογοτεχνία δια-
τηρήθηκαν σε ποιητική μορφή μύθοι που αναφέ-
ρονται στη Δημιουργία και τον Κατακλυσμό⁵.

Οι τέχνες. Αν και έλειπε η πέτρα από τη Με-
σοποταμία, οι λαοί που την κατοίκησαν κατα-
σκεύασαν από πλίνθους μεγάλα οικοδομήματα,
ναούς, ανάκτορα, τείχη. Εξαιρεση αποτελούν οι
ασσυριακές κατασκευές που ήταν από πέτρα.
Φαίνεται ότι σχεδίαζαν με ακρίβεια τα κτήρια
πριν από την εκτέλεση των εργασιών. Από τα ασ-
συριακά ανάκτορα, που διατηρήθηκαν καλύτε-
ρα, φαίνεται ότι οι επιφάνειές τους ήταν διακο-
σμημένες με ζωγραφιστές και ανάγλυφες παρα-
στάσεις που πρόβαλλαν τον πολεμικό χαρακτή-
ρα του λαού. Αντίθετα, στα σουμερικά έργα έ-

χουν σωθεί ολόγλυφα ή ανάγλυφα που παρου-
σιάζουν εικόνες της καθημερινής, ειρηνικής ζωής
του πρώτου ιστορικού λαού της Μεσοποταμίας.
Ανάμεσα στα έργα της τέχνης, ιδιαίτερη θέση κα-
τέχουν τα δημιουργήματα της μικροτεχνίας και
κυρίως της σφραγιδογλυφίας*. Στις ανασκαφές
έχει βρεθεί μεγάλος αριθμός εξαιρετικής ποιότη-
τας σφραγιδοκυλίνδρων*, οι οποίοι επιπλέον εί-
ναι σημαντικοί διότι αποτελούν πηγή πληροφο-
ριών για τους λαούς της περιοχής. Σημαντικό ρό-
λο στη ζωή των Σουμεριών πρέπει να είχε και η
μουσική. Σε αρκετά έργα τέχνης έχουν σωθεί πα-
ραστάσεις μουσικών οργάνων – άρπας, σεί-
στρων, τυμπάνων –, ενώ αυθεντικές άρπες βρέ-
θηκαν σε βασιλικούς τάφους.

Ανάγλυφο από τη Νινεβί. Σκηνή κυνηγιού: Ο έφιππος βασιλιάς σκοτώνει ένα λιοντάρι.
Χαρακτηριστικό δείγμα ασσυριακής τέχνης.

Που σαν γυναίκα που γεννά μαι-
νονταν, καταλάγιασαν.
.....
'Όταν πια έφτασε η έβδομη ημέ-
ρα,
έβγαλα κι ελευθέρωσα έν' άσπρο
περιστέρι.
Το περιστέρι έφυγε, μα πάλι πίσω
γύρισε.
.....

Το Έπος του Γκιλγκαμές,
πινακίδα XI
Απόδοση Αύρα Ward,
εκδ. Ιστός, 1994, σ. 133-138.

Ασκήσεις - Δραστηριότητες

1. Ποια είναι τα σημαντικότερα επιτεύγματα των Σουμεριών και ποια η συμβολή τους στον παγκόσμιο πολιτισμό;
2. Ποιες πληροφορίες σχετικά με τις αρχιτεκτονικές γνώσεις των λαών της Μεσοποταμίας μπορείτε να αντλήσετε από τα παραθέματα 2 και 4;
3. Ποιοι λόγοι συνέβαλαν στην ανάπτυξη των επιστημών στη Μεσοποταμία;
4. Σε ποια συμπεράσματα σας οδηγεί η μελέτη των αποσπασμάτων του κώδικα του Χαμμουραπί (παραθέματα 3); Πώς κρίνετε τους νόμους αυτούς σύμφωνα με τις σύγχρονες αντιλήψεις της ηθικής και του δικαίου;
5. Να κάνετε ένα χρονολογικό πίνακα-σχεδιάγραμμα της ιστορικής πορείας των λαών της Μεσοποταμίας από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι την κατάκτηση της χώρας από το Μ. Αλέξανδρο.